

Zdzisław Małecki

Krol perski Cyrus Wielki i jego rola w historii Izraela

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 4/1, 189-197

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. ZDZISŁAW MAŁECKI

**KRÓL PERSKI CYRUS WIELKI I JEGO ROLA
W HISTORII IZRAELA****1. Zarys dziejów Cyrusa.**

Cyrus Wielki, którego Stary Testament wspomina jako wielkiego wybawcę narodu izraelskiego z niewoli babilońskiej, stworzył wielkie imperium perskie i stał się jednym z wodzów i przywódców, którzy wnieśli ogromny wkład w rozwój ludzkiej kultury i cywilizacji.

Początki dziejów narodu perskiego nie są jasne i ściśle historycznie udokumentowane. Historyczne dzieje Persów zaczynają się w X w. przed Chr. Po roku 900 przybyli z południowej Rosji wzdłuż Kaukazu do północnego Iranu.¹ Około r. 700 przed Chr. król Achemenes wprowadził ich do południowego Iranu, który do dziś nosi nazwę Fars, przez Greków nazywany Persis. Wtedy była to wschodnia część państwa elamickiego. Persowie wyruszyli prawdopodobnie do południowego Iranu na podstawie umowy z królem Elamu w Suzie. W czasie zagrożenia przez potężną Asyrię szukał on sprzymierzeńców do walki z zagrażającą Asyrią. Persowie otrzymali tereny we wschodnim Elamie, jako lenno, lub zdobyli je sami. Po 150 latach, prawnuk Achemenesa – Cyrus założył historyczne państwo ze stolicą w Pasargada².

Cyrus Wielki urodził się w 601 r. przed Chr., mając 41 lat został królem perskim. Prawdopodobnie jeszcze jako lennik rozszerzał swoje państwo stopniowo w kierunku północnym i wschodnim. W 553 r. zaatakował garnizon medyjski w Pasargada, ale jeszcze nie zdobył celu swej ekspansji. W 550 r. podbił stolicę Medów – Ekbatanę (dzisiejsze Hamadan), leżące nad prastarą drogą wojskową, która prowadziła z Mezopotamią na wyżynę irańską i dalej aż do Chin.

¹ R. G. Kent, *Old Persian*. New Haven 1953, 23.

² A. Gabriel, *Die Erforschung Persiens*. Wien 1952, 16.

Po zwycięstwie nad Ekbataną, Cyrus stał się panem całego Iranu. Charakterystyczną cechą Cyrusa i jego armii nie było burzenie zdobytych miast, dotychczasowej organizacji i porządków, ale zachowanie zastanej sytuacji. Podbitych książąt czynił tylko swoimi lennikami i tym samym stronnikami. Nie nakładał jakichś wielkich haraczy, ale zadawała się „upominkami”, które rozdawał swoim wodzom.

Tak oceniali Cyrusa Grecy, którzy później walczyli z potęgą perską, a więc nie byli życzliwie ustosunkowani do Persów i ich tradycji. Pisze o tym Ajschylos w tragedii *Persowie*, który walczy pod Maratonem przeciw Persom za Dariusza.³ Wypowiedział on o Cyrusie takie słowa: „Był to szczęśliwy mężczyzna i przyniósł pokój wszystkim swoim... Bogowie nie byli mu wrogami, bo był pełen umiaru i rozwagi”. Dwie generacje później pisał o nim Herod: „Dorównać Cyrusowi nie odważyłby się nikt z Persów”. Nieprzyjacielska Grecja była przekonana o wielkości Cyrusa⁴.

Wzrastająca potęga państwa perskiego zaniepokoiła władcę Małej Azji, króla Krezusa, który przez nagromadzenie wielkiej ilości złota, stał się postacią legendarną. Zamierzył on przekroczyć rzekę Halys w kierunku w schodnim, aby walczyć z Persami. Przechylnie zasięgnął jeszcze wyroczni u słynnej wieszczki Pytii, w świątyni Apollosa a Delfach. Przepowiednia, którą otrzymał od wieszczki brzmiała: „Jeśli przekroczysz Halys, rozpadnie się wielkie państwo”. Krezus ani nie pomyślał, że może chodzić o jego państwo. Wczesną jesienią roku 574 doszło do wielkiej bitwy wojsk Krezusa i Cyrusa pod Pterią. Bitwa nie rozstrzygnęła zwycięstwa. Ponieważ zbliżała się zima, Krezus wracał z wojskiem do stolicy. Niespodziewanie Cyrus podjął jeszcze jeden atak na wracające wojska lidyjskie i późną jesienią roku 547 doszło do wielkiej bitwy na równinie Sardes. Kawaleria lidyjska miała przewagę, ale Cyrus rzucił oddział wielbłądów do walki z kawalerią. Ponieważ konie nie znoszą zapachu wielbłądów, powstało zamieszanie w kawalerii lidyjskiej. Po zaciętej walce zwyciężyli Persowie, zdobyli stolicę lidyjską Sardes i wielkie ilości złota nagromadzonego w pałacu królewskim. Obladowany ogromnymi skarbami, wracał Cyrus do Ekbatany. W dalszych latach podjął wyprawy wojenne i rozszerzał swoje imperium⁵.

W Babiloni król Nabonid z obawą obserwował rozszerzanie się potęgi perskiej pod wodzą Cyrusa. W 8 lat po zwycięstwie pod

³ K. Galling, *Von Naboned zu Darius*, ZDPV 69/1953/, 42–46.

⁴ W. Hinz, *Reichsgünder Kyros*, w: W. Eilers, *Festgabe deutscher Iranisten zur 2500. Jahrfestfeier Irans*, Stuttgart 1971.

⁵ K. Galling, *Von Naboned...*, dz. cyt., 53.

Sardes, we wrześniu 539 r. armia perska przekroczyła Tygrys i w pobliżu dzisiejszego Bagdadu pokonała wojska babilońskie. W październiku wojska perskie bez oporu wkroczyły do Babilonu. Cyrus przybył dopiero do stolicy 29 października, witany przez ludność jako wyzwoleniec. Zniósł stan oblężenia i mianował Gaubarwę swoim namiestnikiem, oszczędzając Nabonida – króla Babilonu.

2. Tak zwany *Cylinder Cyrusa* – dokument o zwycięstwie króla.

O zwycięstwie Cyrusa nad Babilonem dowiadujemy się z tzw. *Cylindra Cyrusa* – odezwy kapłanów Babilonu do ludności. Została ona spisana na glinianym walcu, tzw. „cylindrze”. Dokument ten, nieco uszkodzony, znajduje się w Muzeum Brytyjskim w Londynie, napisany pismem klinowym. Znaleziony został w 1879 r. w sercu starego Babilonu, w ruinach starej dzielnicy pałacowej.

Tego rodzaju „glinianymi cylindrami” posługiwali się ostatni władcy babilońscy dla opisanja swoich dokonań w różnych dziedzinach, między innymi o budowlach, jakie powstały z ich rozkazu. Takie dokumenty wydali: Nabopolassar (625 – 606), Nabuchodonozor (605 – 562), Neriglissar 559 – 556), Nabonid (555 – 539)⁶.

Treść i styl cylindrów poprzedników Cyrusa pozwoli poznać lepiej treść cylindra Cyrusa. Interesujący jest szczególnie cylinder Nabonida. Nabonid, którego ks. Daniela (r. 5) miesza z jego synem Baltazarem, był uzurpatorem i nie należał do dynastii chaldejskiej, ale prawdopodobnie był pochodzenia asyryjskiego. Za swoich rządów chciał rozszerzyć kult boga księżyca – Sin, którego kapłanką była jego matka. Na okres 10 lat przeniósł swoją rezydencję do miasta Tema w środkowej Arabii. Tą decyzją spowodował niezadowolenie nie tylko mieszkańców Babilonu, ale i niechęć kapłanów. Taką sytuację wewnętrzną zastał Cyrus po wkroczeniu do stolicy, witany jako zwycięzca i oswobodziciel przez mieszkańców miasta. Cyrus oszczędził Nabonida, podobnie jak Astygesa w Medii i Krezusa w Lydii⁷.

Cylinder przedstawia Cyrusa jako czciciela babilońskiego boga Marduka i wychwała go hymnami pochwalnymi. Oto urywek tekstu: „Bez wojny i bez bitwy pozwolił mu [bóg Marduk] wkroczyć do Babilonu, jego miasto Babilon uratował z ucisku. Króla Nabonida, który mu nie oddawał czci, wydał w ręce Cyrusa.

⁶ S. Langdon, *Die neubabylonischen Königsinschriften*, VAB 4, Leipzig 1912.

⁷ C. J. Gadd, *The Harran Inscription of Nabonidus*, w: *Anatolian Studies* 8(1958), 35n.

Wszyscy obywatele Babilonu, cały kraj Sumer i Akkad, władcy i namiestnicy zginali przed nim kolana, całowali jego nogi, cieszyli się jego królestwem, ich twarze się rozjaśniły”⁸.

Mądrą polityką i tolerancją, która cechowała Achemenidów, Cyrus zostawił w pokoju kapłanów Marduka. Przy wiwatach Babilończyków zamieszkał w pałacu królewskim, a wojsko dbało o porządek na ulicach. Polecił też składanie codziennych ofiar w świątyniach i nakazał wszystkie posągi bożków, które Nabonid przywiózł do Babilonu, odwieźć z powrotem do ich świątyń.

Dokument ten nie podaje wiele informacji o Cyrusie jako człowieku, ale jako o polityku i jego stosunku do ludów podbitych przez niego.

Przez sporządzenie swojego cylindra Cyrus włączył się do tradycji królów babilońskich. Styl napisu i słownik podobny jest do stylu jego nowobabilońskich poprzedników. Ten tradycyjny tekst sporządzili prawdopodobnie kapłani wielkiej świątyni Marduka w Babilonie. Wszystkie napisy królów babilońskich rozpoczynają się od przedstawienia samego siebie. Jego imię jest pierwszym słowem każdego napisu. Podobnie było zapewne i w cylindrze Cyrusa, bo pierwsza linia cylindra jest zniszczona. Chociaż sądzi się, że w tym czasie w Babilonii posługiwano się językiem aramejskim, to pisarze świątyni pisali teksty w języku klinowym, którego tradycja sięgała aż do trzeciego tysiąclecia przed Chr., do czasów sumeryjskich. Z tego powodu spotyka się wiele arameizmów, choć tekst napisany jest w języku akkadyjskim (klinowym) i zawiera wiele błędów gramatycznych. Oprócz tego tekst przedstawia Cyrusa, który czcił Mazdę, jako wiernego sługę babilońskich bogów, a przede wszystkim Marduka i jego syna Nebo.

Cały tekst cylindra dzieli się na trzy części:

1. Wiersze 1 – 12 stanowią wstęp historyczny relacji kapłanów o rzekomo dokonanych zbrodniach przez Nabonida przeciw bogom i ludziom.

Jeśli chodzi o opis przestępstw króla Nabonida, to można go uzupełnić z innych źródeł. Chodzi tu zapewne o wywiezienie posągów bogów. Powszechnie zarzucano królowi zmiany warunków dotyczących kultu na skutek transportu posągów przedstawiających ich bogów z ich świątyń. Nabonid wyróżniał kult Sina – boga księżycy oraz zmienił kalendarz dotyczący kultu. Największym przestępstwem Nabonida było zniesienie uroczystości największego święta – Nowego Roku, na której zawsze musiał być obecny król w Babilonie⁹.

⁸ W. Eilers, *Der Keilschrifttext des Kyros – Zylinder*, w: *Festgabe deutscher Iranisten zur 2500 Jahesfeier Irans*, Stuttgart 1971, ww. 17–18, tłum. Z. Małeck i (z niemieckiego).

⁹ W. Eilers, *Der Keilschrifttest...*, dz. cyt., 159.

2. Cz. druga (ww. 12 – 19). Bóg Marduk zlikwidował ten bezprawny stan przez wybór Cyrusa. Bóg sam przeznaczył nowego króla dla dobra nieba i ziemi, żeby panował nad „czarnogłowami”. Nie tylko ziemia Gutium – Kurdystan, ale całość Umman – Manda, tzn. szczepów medyjskich, włożył bóg Marduk Cyrusowi do rąk, a obecnie panuje prawem nad obszarami Sumeru i Akkadu, czyli Mezopotamii.

Cz. trzecia (ww. 20–45) zawiera samoprzedstawienie Cyrusa rodowodem i opisem dzieł Cyrusa. Wylicza jego pobożne dzieła. Dalej przychodzi prośba o błogosławieństwo Marduka i reszty bogów babilońskich. Uszkodzony koniec zawierał prawdopodobnie opis jego dobrodziejstw i życzliwości dla babilońskich bogów oraz mieszkańców Babilonu.

A oto moje tłumaczenie tekstu *Cylindra Cyrusa* z języka niemieckiego na podstawie tekstu W. E i l e r s, *Der Keilschrifttext des Kyros – Zylinder*, w: *Festgabe deutscher Iranisten zur 2500 Jahrfeier Iran*, Stuttgart, 1971, 156–166, s. 7.

Cylinder Cyrusa

1. Cyrus, król świata, mocny król, król Babilonii, król Sumeru i Akkadu.
2. Cyrus król wszystkich stron świata.
3. Cyrus w miejsce wielkiego powstał mały ustanowiony panem swojego kraju.
4. Nabonid usunął stare obrazy bogów, kopie kazał postawić na ich miejscu.
5. Kopię świątyni Esagila kazał sporządzić dla Ur oraz dla reszty miast.
6. Nakazał porządek kultu, który im nie odpowiadał. Codziennie szukał sporów (?). Również wrogim sposobem spowodował,
7. że upadła codzienna ofiara w miastach. Część Marduka, króla bogów upadła całkiem w zapomnienie.
8. Swojemu miastu czynił stale coś złego. Codziennie dręczył swoich ludzi. Rujnował ich jarzmem nie do opisanania.
9. Nad biadaniem ludu bardzo się rozgniewał Ellil bogów [= Marduk] i pokazał swoją granicę (?). Bogowie, którzy mieszkali pośród nich, opuścili swoje mieszkania.
10. W swoim gniewie zaprowadził ich [Marduk] do Babilonu. Oby Marduk skierował swoje oblicze ku tym wszystkim ludziom, których mieszkania zostały zniszczone, tak sobie powiadali ludzie.

11. Nawet do ludzi Sumeru i Akkadu, którzy podobni byli trupom, przywrócił swoje oblicze, ogarnęło go współczucie. Sprawdzał i przekonywał się we wszystkich krajach.
12. Szukając, znalazł sprawiedliwego księcia, który mu odpowiadał, tego ujął za rękę. Cyrusa, króla miasta Anszan, postanowił księciem nad wszystkimi.
13. Kraj Guti [um], wszystkie oddziały Mandów [tzn. Medów] poddał on [Marduk] pod jego nogi. Cyrus przyjął tych „czarnogłowych”, których mu Marduk powierzył, prawnie i w sprawiedliwości.
14. Marduk wielki pan, opiekun swoich ludzi, przypatrywał się z upodobaniem pobożnym dziełom Cyrusa.
15. Do Babilonu, swego miasta, kazał mu wyruszyć, i pozwolił mu iść drogą do Babilonu, szedł z nim przy boku, jako przyjaciel i towarzysz.
16. Liczne jego wojska, których ilości, podobnie jak wody rzeki, nie można objąć, pomagały mu po złożeniu broni, przechodziły na jego stronę.
17. Bez walki i bitwy pozwolił mu [Marduk] wkroczyć do Babilonu, jego miasto Babilon wyratował z ucisku. Nabonida, króla, który nie oddawał mu czci, oddawał w ręce Cyrusa.
18. Wszyscy obywatele Babilonu, cały kraj Sumer i Akkad, władcy i namiestnicy zginali przed nim kolana, całowali jego nogi, ich twarze się rozjaśniły.
19. Temu bogu Mardukowi, z którego pomocą on wskrzeszał zmarłych, który ich uchronił przed nędzą i udręceniem, temu błogosławili, jemu składali hołd.
20. Ja jestem Cyrus, król świata, potężny król, król Babilonu, król kraju Sumer i Akkad, król czterech stron świata.
21. Syn wielkiego króla Kambyzesa, króla miasta Anszan, wnuk wielkiego króla Cyrusa, króla miasta Anszan, prawnuk wielkiego króla Tsziszpisz [= Teispes], króla Anszanu.
22. Odwiecznej latorośli królestwa, którego rządy lubi Bei i Nebo, którego królestwa pożąдали dla uradowania swych serc. Jak wkroczyłem spokojnie do Babilonu.
23. Z radosnymi okrzykami i rozkoszą osadziłem się jako mocarz w książęcym pałacu. Wielkiemu Mardukowi zawdzięczam, że były mi przychylne szeroko otwarte serca Babilończyków. Ja zaś starałem się go codziennie uwielbiać.
24. Moje wielkie wojsko wstąpiło w pokoju do Babilonu. Zabroniłem, żeby któryś z Bederów otrzymał kraj Sumer lub Akkad.
25. W samej Babilonii i we wszystkich jej miastach troszczyłem się o dobrobyt dla mieszkańców Babilonii, żeby nie uważano jego obecności za jarzmo, gdyż sam bóg sobie tego nie życzył.

26. Złagodziłem przejawy ich upadku, kazałem rozluźnić ich skrepowanie. Wielki pan [bóg] Marduk miał radość z moich pobożnych czynów.
27. Miał również radość ze mnie, Cyrusa króla, który go uwielbia, oraz z mojego własnego syna Kambyzesa, jak również z całego mojego wojska.
28. Z łaski swojej wypowiedział swoje błogosławieństwo, dla dobra wielbiliśmy przed nim (!) jego wzniosłe bóstwo. Wszyscy królowie na wspaniałych tronach.
29. Z wszystkich krańców świata, od górnego morza do dolnego, mieszkańcy [miast?] wszyscy królowie Amurru, którzy mieszkają w namiotach, ci wszyscy.
30. Przynieśli mi swoją daninę i całowali mi w Babiloine nogi. Od [...Nini] wy, Assur i Suzy.
31. Akkad, Esznuna, Zambu, Me – Turnu, Der, aż do terytorium Gutium, miasta [po tam] tej stronie Tygrysu, których domy od dawna są zbudowane.
32. Zaprowadziłem bogów, którzy tam mieszkają, z powrotem na ich miejsce i dałem urządzić dla nich olbrzymi dom [świątynię?] na wieczne czasy. Wszystkich ludzi [wiernych?] tam zgromadziłem i zaprowadziłem ich z powrotem do ich dzielnic.
33. Na rozkaz Marduka kazałem bogów Sumeru i Akkadu, które Nabonid ku złości pana bogów [= Marduka] kazał wprowadzić do Babilonu, osadzić ich ku ich radości.
34. W ich komorach, w mieszkaniu, które było radością ich serc. Wszyscy bogowie, których zaprowadziłem z powrotem do ich miast.
35. Niechaj opowiadają przed Belem i Nebo o moim długim życiu, niechaj znajdą dla mnie słowa życzliwości. Niechaj też powiedzą Mardukowi mojemu panu: „Twój czciciel król Cyrus oraz jego syn Kambyzes”.
36. Niechaj zawsze dni ich życia [szczęśliwie spędzają], ponieważ pozwoliłem im zamieszkać w siedzibie pokoju.
37. [... w ofierze] kaczki i „grube” gołębie.
38. [...]dołożyłem wszelkich starań, żeby umocnić jego siedzibę.
39. [ ] dzieło.
40. [ ] ... Babilon
41. [ ]
43. [Jej/ich]
43. [ ]
44. [ ]
45. [na wieki.

Znaczenie historyczne Cyrusa i jego dzieła

Po zdobyciu Babilonu potęga perska sięgała od Pamiru do Morza Śródziemnego, od Kabulu do Samosu, od Taszkentu do Jerozolimy. Cyrus stał się panem terytoriów, które należały do Nabonida. Przez pozostałe jeszcze 8 lat do śmierci, konsolidował potęgę perską, kiedy to pod koniec lipca 530 roku przed Chr. poległ w bitwie ze Scytami, na wschód od Morza Kaspijskiego.

Jego najstarszy syn i następca tronu – Kambyzes kazał przewieźć ciało do Pasargady w środkowej Persji. Grób Cyrusa zachował się do dziś – jest to budowla w kształcie kwadratu, postawiona na ogromnym fundamencie ze stopniami, wywiera ogromne wrażenie¹⁰.

W świetle tych dziejów Cyrusa i roli, jaką odegrał w swoim czasie przez założenie potęgi perskiej i prowadzenie mądrej polityki tolerancji i odrzucenie zagłady podbitych władców i narodów, trzeba mówić o wielkości Cyrusa i znaczeniu historycznym jego potęgi.

Szczególnie interesuje nas, jak Stary Testament przedstawia Cyrusa. Mówi o nim księga Deuteroizajasza, czyli Iz 40 – 55, jako o „pasterzu” powołanym przez Boga: „Ja mówię o Cyrusie: „Mój pasterz” i spełni on wszystkie moje pragnienia” (Iz 44,28). Deuteroizajasz nazywa go również „pomazańcem”: „Tak mówi Pan o swym pomazańcu Cyrusie – „Ja mocno ująłem go za prawicę, aby ujarzmić przed nim narody i królom odpiąć broń od pasa, aby otworzyć przed nim podwoje, żeby się bramy nie zatrasnęły” (Iz 45,1):

Przez swoje zwiędstwo nad Babilonią, dokonał dzieła uwolnienia wygnańców izraelskich z niewoli babilońskiej. Bóg Jahwe powołał do tego dzieła swego sługę Cyrusa i zlecił mu dzieło uwolnienia swego ludu z niewoli. W Iz 48,14 czytamy: „Ulubieniec Pana spełni Jego wolę, co do Babilonii i jego plemienia Chaldejczyków. To Ja, Ja mówiłem i Ja go powołałem, przywiodłem go i poszczęściłem jego drodze”.

Cyrus miał uwolnić wygnańców izraelskich z niewoli babilońskiej i odbudować Jeruzalem. Tę radosną nowinę ogłaszał swoim rodakom prorok niewoli. Pod koniec października 539 roku wkroczył Cyrus jako zwycięzca do Babilonu. Kilka miesięcy później w 538 roku pozwolił już wygnańcom izraelskim na powrót z Babilonii do Palestyny. Jego edykt repatryjacyjny, zapisany w Księdze Ezdrasza, rozpoczyna się słowami: „Tak mówi Cyrus, król perski: wszystkie państwa ziemi dał mi Pan, Bóg niebios i On mi rozkazał zbudować Mu dom w Jerozolimie w Judzie.” (Ezd 1,2). Skarbnik Mitredat otrzymał rozkaz wydać przewodnikowi żydowskich reemigrantów

¹⁰ W. Hinz, *Reichsgründer Kyros*, dz. cyt., 60.

wszystkie naczynia złote i srebrne, które Nabuchodonozor zabrał ze świątyni jerozolimskiej i przewiązał je do świątyni Marduka w Babilonie. Cyrus dał również rozkaz finansowania odbudowy nowej świątyni jerozolimskiej z podatków namiestnika syryjskiego.

Edykt Cyrusa uchronił Żydów jako naród przed zagładą. Powracający wygnańcy przyczynili się do odbudowy miasta i świątyni i ożywienia życia narodowego i religijnego Izraela. Prorok niewoli – Deuteroizajasz prawdziwie głosił, że Jahwe powołał swego sługę i pomazańca, aby wypełnił Jego plany. W swoim edyktie Cyrus nazwał Jahwe „Bogiem niebios” (Ezd 1, 2). Możliwe, że ten „Bóg niebios” dla Cyrusa był tym samym wszechmogącym i jedynym stwórcyem nieba i ziemi, którego Cyrus poznał w nowej nauce wiary staroirańskiego proroka Zaratustry. W tej nauce Boga nazywano – „Ahura Mazda” [Najmądrzejszy Pan].

Późniejsze źródła perskie wyjaśniają, że królowie perscy uważali za takiego samego ich boga, którego im głosił Zaratustra, jako Boga Żydów. Dlatego powoływali się Żydzi w swych podaniach skierowanych do rządu perskiego na ich „Boga niebios”, przekonani o tym, że urzędy perskie będą uważały to określenie jako ich boga „Ahura Mazda”¹¹.

Tylko z tego religijnego punktu widzenia można sobie wytłumaczyć, że po Cyrusie również Dariusz dalej finansował odbudowę świątyni w Jerozolimie, a Artakserkses I kazał swojemu podczaszemu Nehemiaszowi odbudować mury miasta. Natomiast Artakserkses II wysłał do Jerozolimy sekretarza dworu, Ezdrasza, aby ten wprowadził w Judei prawo Mojżeszowe, jako obowiązujące dla wszystkich mieszkańców Judei i Jerozolimy.

Wiara w jednego Boga Stwórcyela połączyła w nadzwyczajny sposób Persów i Żydów. W świetle tej zbieżności poglądów na obraz Boga, można zrozumieć decyzję Cyrusa na powrót Żydów do kraju z niewoli babilońskiej i pozwolenie oraz pomoc finansową w odbudowie świątyni i miasta.

---

¹¹ G. Windengren, *Die Religionen Irans, w: Die Religionen der Menschheit*. Stuttgart 1976, 247–283.